

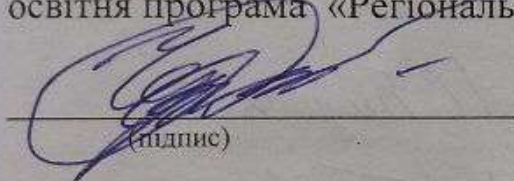
МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, СПОРТУ
ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

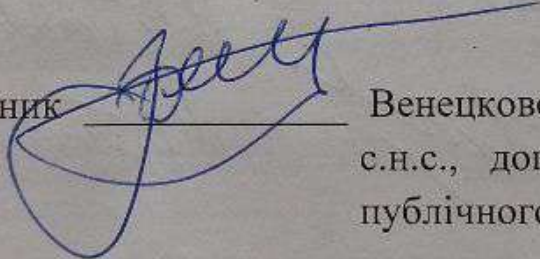
на тему: «Інноваційні форми демократії участі громадян в публічному управлінні»

Здобувача вищої освіти II курсу, групи МПА-22-1,
спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування,
освітня програма «Регіональне управління та самоврядування».

(підпис)

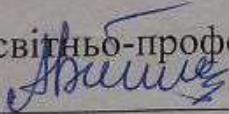
Чередніченко Артема Олександровича
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник

Венецьковський Дмитро Юрійович, к.е.н.,
с.н.с., доцент кафедри менеджменту та
публічного управління

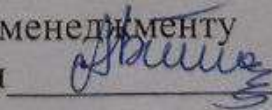
Керівник освітньо-професійної
програми

Близнюк Андрій Станіславович, д.н.держ.упр.,
доцент, в.о. завідувача кафедри

Допущено до захисту за рішенням кафедри менеджменту та публічного управління протокол від «25» січня 2024 № 4

В. о. завідувача кафедри менеджменту
та публічного управління

Близнюк Андрій Станіславович,
д.н.держ.упр., доцент

Реєстрація № 10

05.02.2024

(дата)

[Signature]

(підпис відповідальної особи)

Результати перевірки

(до захисту, на доопрацювання)

18.01.2024

(дата)

[Signature]

(підпис)

Результат захисту

5 (відмінно) / 90 балів

(оцінка)

15.02.2024

(дата)

[Signature]

(підпис)

Голова комісії:

[Signature]

(підпис)

І. М. Варшавець

(ініціали, прізвище)

Члени комісії:

[Signature]

(підпис)

А. С. Бришок

(ініціали, прізвище)

[Signature]

(підпис)

Н. В. Грабовсько

(ініціали, прізвище)

[Signature]

(підпис)

М. В. Тусягинський

(ініціали, прізвище)

БЛАНК ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, П.І.П.: голови комісії, членів комісії, секретаря, (підписи)
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	9		<p>П.І.П. А.І. Варшавський</p> <p>В.П. М.В. Тробошкін</p> <p>В.П. М.В. Тробошкін</p> <p>В.П. А.С. Бугинов</p> <p>В.П. М.В. Тробошкін</p> <p>В.П. М.В. Тробошкін</p>
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	4		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	23		
4. Апробація (участь у конференціях)	від 0 до 10	9		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	90		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ ЕКТС

Оцінка за 100- бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
90	A	5	15.02.2024	<p>П.І.П. А.І. Варшавський</p> <p>В.П. А.С. Бугинов</p> <p>В.П. М.В. Тробошкін</p> <p>В.П. М.В. Тробошкін</p> <p>В.П. М.В. Тробошкін</p>

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною	Оцінка за шкалою	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	B	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	EX	2 (незадовільно)

Факультет соціально-гуманітарних технологій та менеджменту
 Кафедра соціальної філософії та управління
 Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
 Освітня програма «Регіональне управління та самоврядування»

Затверджую

Завідувач кафедри соціальної
 філософії та управління

Л. В. Нупрій

«___» _____ 202_ р.

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти
Чередніченко Артему Олександровичу
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи «Інноваційні форми демократії участі громадян в публічному управлінні»

Затверджена наказом ректора від 13.02.2023 № 197

2. Строк здачі закінченої роботи 05.02.2024

3. Цільова установка визначення рекомендацій щодо інноваційних форм демократії участі громадян в публічному управлінні

Мета роботи дослідження інноваційних форм демократії участі громадян в публічному управлінні, порівняння досвіду нашої держави із досвідом інших держав Європи та світу, аналіз стану відкритості та доступності джерел інформації у сфері публічного управління та можливості доступу до таких джерел громадянами України, виявлення та обґрунтування пропозицій з впровадження інноваційних форм демократії в сфері публічного управління на основі теоретичних знань та практичного досвіду.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі публічного управління

Предметом дослідження є інноваційні форми демократії участі громадян в публічному управлінні

Базою досліджень є Губницький старостинський округ, який є складовою частиною Гайсинської територіальної громади Вінницької області

4. Вихідні дані до роботи Закони України, Постанови та Розпорядження Кабінету Міністрів України, які регулюють питання інноваційних форм демократії участі громадян в публічному управлінні, монографії з досліджуваної проблеми, публікації в наукових періодичних виданнях, матеріали офіційних сайтів органів державної влади України та провідних країн світу, органів місцевого самоврядування, неурядових організацій, довідкові й статистичні матеріали тощо

5. Перелік графічного матеріалу – «Діаграма 1.1.».

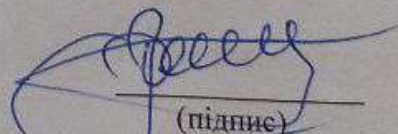
6. Зміст випускної кваліфікаційної роботи (перелік питань за кожним розділом) РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ; 1.1. Поняття публічного управління та характеристика його форм. Цифрові трансформації в публічному управлінні: діджиталізація, діджитизація та цифровізація; 1.2. Характеристика поняття демократії та основні принципи демократичного управління; Досвід залучення громадян до сфери публічного управління: вивчення кращих практик; РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ; 2.1. Характеристика онлайн-інструментів та платформ для залучення громадян до управлінських процесів; 2.2. Проблеми та виклики впровадження інноваційних форм демократії в сфері публічного управління; РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ДЕМОКРАТІЇ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ.

7. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання		Примітки
		За планом	Фактично	
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел, постановка проблеми та складання плану роботи	28.11.2022	28.11.2022	
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання його керівнику	26.06.2023	26.06.2023	
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання його керівнику	20.12.2023	20.12.2023	
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання його керівнику	25.12.2023	25.12.2023	
5.	Підготовка вступу та формування висновків, списку літературних джерел. Оформлення роботи згідно вимог ДПУ та подання її керівнику	28.12.2023	28.12.2023	
6.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	до 15.01.2024	до 15.01.2024	
7.	Отримання відгуку керівника	25.01.2024	25.01.2024	
8.	Отримання зовнішньої рецензії	29.01.2024	29.01.2024	
9.	Попередній захист роботи	19.01.2024	19.01.2024	
10.	Перевірка роботи на унікальність	22.01.2024	22.01.2024	
11.	Допуск кваліфікаційної роботи до захисту зав. каф.	до 05.02.2024		
12.	Захист роботи	14.02.2024		

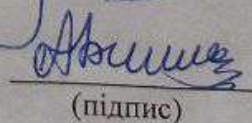
8. Дата видачі завдання « 14 » 01 2023 р.

9. Науковий керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

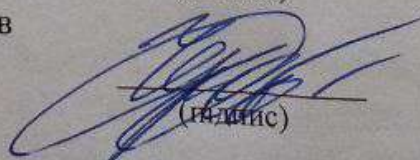
Д.Ю. Венецьковський
(прізвище, ініціали)

10. Гарант освітньо-професійної програми

(підпис)

А. С. Близнюк
(прізвище, ініціали)

11. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти

(підпис)

А.О. Чередніченко
(прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Інноваційні форми демократії участі громадян в публічному управлінні

Мета роботи полягає в дослідженні інноваційних форм демократії участі громадян в публічному управлінні, порівнянні досвіду нашої держави із досвідом інших держав Європи та світу, аналіз стану відкритості та доступності джерел інформації у сфері публічного управління та можливості доступу до таких джерел громадянами України, виявлення та обґрунтування пропозицій з впровадження інноваційних форм демократії в сфері публічного управління на основі теоретичних знань та практичного досвіду.

Завданнями роботи є: формування поняття публічного управління та характеристика його форм; цифрові трансформації в публічному управлінні: діджиталізація, діджитизація та цифровізація; надати правову характеристику поняттю демократії та визначити основні принципи демократичного управління; дослідити позитивний досвід залучення громадян до сфери публічного управління на основі кращих світових практик; охарактеризувати онлайн-інструменти та платформи для залучення громадян до управлінських процесів; дослідити проблеми та виклики впровадження інноваційних форм демократії в сфері публічного управління; визначити перспективи впровадження інноваційних форм демократії в регіонах України.

Предметом дослідження є інноваційні форми демократії участі громадян в публічному управлінні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі публічного управління.

Базою дослідження виступає Губницький старостинський округ, який є складовою частиною Гайсинської територіальної громади Вінницької області.

За результатами дослідження сформульовано висновки та зроблено обґрунтовані пропозиції.

Одержані результати можуть бути використані в освітньому та навчальному процесі, в управлінській діяльності органів місцевого самоврядування, в роботі місцевих органів виконавчої влади тощо.

Кваліфікаційна робота містить 46 сторінок, 1 діаграму, список використаних джерел з 25 найменувань.

Ключові слова: діджиталізація, діджитизація, демократія, публічне управління, місцеве самоврядування.

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2022-2024.

Рік захисту роботи 2024.

ANNOTATION

Innovative Forms of Citizen Participation Democracy in Public Administration

The purpose of the work is to the research involves investigating innovative forms of citizen participation democracy in public administration, comparing the experience of our country with that of other European and global states, analyzing the state of openness and accessibility of information sources in public administration, and assessing the opportunities for Ukrainian citizens to access such sources. The study also includes identifying and justifying proposals for implementing innovative forms of democracy in public administration based on theoretical knowledge and practical experience.

The tasks of the work are: forming the concept of public administration and characterizing its forms; examining digital transformations in public administration: digitization, digitization, and digitalization; providing a legal characterization of the concept of democracy and defining the basic principles of democratic governance; investigating positive experiences of citizen involvement in public administration based on global best practices; characterizing online tools and platforms for engaging citizens in managerial processes; analyzing problems and challenges in implementing innovative forms of democracy in public administration; identifying prospects for implementing innovative forms of democracy in the regions of Ukraine.

The subject of the study is innovative forms of citizen participation democracy in public administration.

The object of the research is social relations arising in the process of public administration.

The basis of the study is the Gubnyskiy Starostynskyi district, which is a part of the Haisyn territorial community in the Vinnytsia region.

Based on the results of the research, conclusions were formulated and reasonable proposals were made.

The obtained results can be used in the educational and training process, in the management of local self-government bodies, in the work of local executive bodies, etc.

The qualification work contains 46 pages, 1 diagram, a list of used sources from 25 names.

Key words: digitization, digitization, democracy, public administration, local self-government.

The year of performance of qualification work is 2022-2024.

The year of job protection is 2024.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	11
1.1. Поняття публічного управління та характеристика його форм. Цифрові трансформації в публічному управлінні: діджиталізація, діджитизація та цифровізація	11
1.2. Правова характеристика поняття демократії та основні принципи демократичного управління	18
1.3. Досвід залучення громадян до сфери публічного управління: вивчення кращих світових практик	21
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	25
2.1. Характеристика онлайн-інструментів та платформ для залучення громадян до управлінських процесів	25
2.2. Проблеми та виклики впровадження інноваційних форм демократії в сфері публічного управління	30
РОЗДІЛ 3. ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ДЕМОКРАТІЇ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	35
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44

ВСТУП

Актуальність теми. Демократичний розвиток держави Україна неможливий без участі у цьому процесі громадянського суспільства. Розвиток технологій, епоха цифровізації подарували нам нові способи та технічні рішення для активного залучення громадян до сфери публічного управління. Відносини громадянина та держави набувають нової форми та потребують швидкої реакції та адаптації до нових викликів з боку державних інституцій. Інноваційні форми демократії в сфері публічного управління потребують детального вивчення, дослідження, визначення перспектив розвитку та існуючих на сьогодні проблем.

Стан і ступінь розробки проблеми в спеціальній літературі. Сучасні дослідження питань, порушених у даній роботі пов'язані з наступними іменами: С.А. Чукут, К.Ю. Хусанова, Л.І. Федулова, З.О. Надюк, В.С. Куйбіда, М.М. Павлов, А.В. Халапсис та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження інноваційних форм демократії в публічному управлінні, порівняння досвіду нашої держави із досвідом інших держав Європи та світу, аналіз стану відкритості та доступності джерел інформації у сфері публічного управління та можливості доступу до таких джерел громадянами України, виявлення та обґрунтування пропозицій з впровадження інноваційних форм демократії в сфері публічного управління на основі теоретичних знань та практичного досвіду.

Для реалізації вищезазначеної мети були поставлені наступні завдання:

- формування поняття публічного управління та характеристика його форм; цифрові трансформації в публічному управлінні: діджиталізація, діджитизація та цифровізація;
- надати правову характеристику поняттю демократії та визначити основні принципи демократичного управління;
- дослідити позитивний досвід залучення громадян до сфери публічного управління на основі кращих світових практик;

- охарактеризувати онлайн-інструменти та платформи для залучення громадян до управлінських процесів;
- дослідити проблеми та виклики впровадження інноваційних форм демократії в сфері публічного управління;
- визначити перспективи впровадження інноваційних форм демократії в регіонах України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі публічного управління.

Предметом дослідження є інноваційні форми демократії в публічному управлінні.

Методи дослідження. Методологічну основу проведеного дослідження становлять різні методи наукового дослідження. Аналіз використовувався для осмислення норм чинного законодавства; порівняння застосовувалося під час аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду; узагальнення – це метод, який сприяв формуванню позиції щодо стану досліджуваного явища та його перспектив. Формально-юридичний метод застосовувався для розгляду змісту правових норм законодавства. Перспективний метод використовувався для розробки пропозицій щодо поліпшення чинного законодавства та використання позитивного міжнародного досвіду Україною.

Базою досліджень є Губницький старостинський округ, який є складовою частиною Гайсинської територіальної громади Вінницької області.

Науково-практична значимість одержаних результатів. Одержані за результатом дослідження результати можуть бути застосовані з метою підвищення рівня залученості громадян до управлінських процесів, отримання ними повної та достовірної інформації щодо діяльності органів місцевого самоврядування, підвищення рівня довіри до владних інституцій.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

1.1. Поняття публічного управління та характеристика його форм. Цифрові трансформації в публічному управлінні: діджиталізація, діджитизація та цифровізація

Публічне управління є важливою складовою будь-якої сучасної держави та визначає широкий спектр діяльностей та інструментів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування усіх її інституцій та задоволення потреб суспільства.

Термін «публічне управління» (англ. public management) вперше був використаний англійським державним службовцем Десмондом Кілінгом у 1972 р. замість терміна «публічне адміністрування» (англ. public administration) у його науковій праці «Management in Government». За його визначенням «Публічне управління – це пошук у найкращий спосіб використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики [1].

Найбільш детально розкрити зміст поняття «публічне управління» можна шляхом аналізу слів «публічний» та «управління».

Словник іншомовних слів фіксує, що слово «публічний» походить від латинського слова publicus – суспільний, народний, та визначає поняття «публічний» як відкритий, гласний, суспільний [2, с. 560].

В етимологічному словнику української мови: «публіка» – група людей, що зібралася де-небудь (глядачі, слухачі); народ, люди; публікатор, публікація, публіцист, публіцистка, публічний, публіцистичний, публікувати [3, с. 625].

За визначенням Дж.М. Пфіфінера та Р. Прістюса, «публічне управління – це управління організацією та напрямом людських і матеріальних ресурсів для досягнення бажаних цілей» [4].

Д. Розенблум дає таке визначення: «Державне управління являє собою використання управлінських, правових і політичних теорій і процесів для реалізації законодавчих, виконавчих і судових державних мандатів із метою нормативного та сервісного служіння суспільству загалом або окремим його сегментам» [5].

Згідно з документами Організації Об'єднаних Націй, публічне управління є реалізацією політичних, економічних і адміністративних функцій управління справами країни. Це включає в себе комплекс механізмів, процесів, взаємодій та інститутів, які дозволяють громадянам держави та їх об'єднанням висловлювати свої інтереси, здійснювати права й обов'язки, а також вирішувати розбіжності. Управління може проводитися різними методами, що використовуються суспільством для розподілу владних повноважень, управління державними ресурсами та вирішення проблем [6].

З усього зазначеного вище можемо сформулювати наступне визначення поняття публічного управління – це організуючий та регулюючий вплив органів державної влади та органів місцевого самоврядування на суспільну і приватну життєдіяльність групи людей з метою її впорядкування, захисту, збереження, що спирається на силу публічної влади через спеціально створені державні інститути.

Форми публічного управління обумовлені тими юридичними приписами, за допомогою яких держава регулює діяльність публічного управління. Вони закріплені у Конституції України (ст. ст. 85, 106 та 117), законах (таких, як Закон України «Про Кабінет Міністрів України», Закон України «Про Регламент Верховної Ради України», Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інші) та підзаконних нормативно-правових актах (Положення про Міністерство юстиції України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228; Положення про Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 376 та інші).

Однією з основних форм публічного управління є застосування норм права, яка полягає у застосуванні до певної сфери публічних відносин законодавчих нормативно-правових актів. У процесі реалізації такої форми публічного управління, також, створюються підзаконні правові акти, які мають вузьку сферу дії та індивідуальний характер. Так, наприклад, у процесі реалізації приписів Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» на пленарних засіданнях сільської, селищної або міської ради затверджуються Положення про старосту певних старостівських округів, тобто в процесі реалізації закону створюються підзаконні акти, дія яких поширюватиметься на певну групу людей – жителів конкретного старостинського округу.

Можливість укладання адміністративних договорів, як публічна угода, є однією з функцій публічного управління, яка полягає у можливості розмежування компетенцій або визначення порядку взаємодії між суб'єктами владних повноважень, а також з метою делегування публічно-владних управлінських функцій, та перерозподілу або об'єднання бюджетних коштів.

Також, до форм публічного управління можемо віднести здійснення реєстраційних та інших юридично значущих дій. Існує думка, що реєстрація є лише елементом технічного обліку, однак, спростувати її досить легко аналізуючи норми чинного законодавства. Так, наприклад, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». До неправових форм публічного управління належить проведення організаційних дій, які здійснюються систематично з метою забезпечення чіткої та ефективної роботи публічного управління. Організаційні заходи не фіксуються таким чином, як зазначені вище юридичні форми публічного управління, однак деякі з них, також, можуть мати нормативно-правове регулювання, наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України Про створення Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування №327 від 15 березня 2006 року.

Об'ємною частиною роботи апарату публічного управління є здійснення матеріально-технічних операцій, яка полягає у підготовці матеріалів для

видання юридичних актів, здійснення діловодства, складання довідок, звітів і тд.

Форми публічного управління в Україні:

1. централізоване управління – деякі функції та послуги в Україні надалі здійснюються централізовано, особливо на національному рівні, що дозволяє уникнути дублювання функцій та забезпечити їх ефективність;
2. децентралізоване управління – останніми роками в Україні відбувається процес децентралізації, коли влада, ресурси та відповідальність за ефективність їх реалізації передаються місцевим громадам, що здійснюється з метою сприяння більш ефективному управлінню на місцевих рівнях, а також розвитку громад та округів;
3. електронне управління (e-governance) – використання інформаційних технологій для покращення доступу до державних послуг та оптимізації управлінських процесів, що є важливим напрямом розвитку публічного управління в Україні;
4. партнерське управління – залучення представників бізнесу, громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін до спільної розробки та реалізації стратегій є ключовим для партнерського управління.

Протягом останніх років у нашу мову активно увійшли такі нечувані раніше поняття як «діджиталізація», «діджитизація» та «цифровізація». Сьогодні ми все частіше зустрічаємо такі слова у всіх без винятку нормативно-правових актах: від указів, постанов та розпоряджень до законів України. Однак, жоден із даних правових актів не фіксує визначення таких понять та, відповідно, не надає роз'яснень щодо відмінності між цими поняттями.

Термін «діджиталізація» походить від англійського «digitalization» і в перекладі означає «оцифровування», «цифровізація», або ж «приведення в цифрову форму». Разом із тим сьогодні вітчизняні науковці дедалі частіше послуговуються зазначеним терміном, спираючись на вимоги практичної транскрипції, а тому широкого поширення набули терміни «діджиталізація», або ж «дігіталізація». Такий підхід має низку переваг, оскільки термін

«дігіталізація», за слушним зауваженням К. Лапіної-Кратасюк, охоплює більш широкий спектр значень, ніж його синонім «цифровізація» [7].

Восьмим словом року за версією словника «Мислово» для 2019 року виявилось виразне "діджиталізація" [8]. Це слово стало не просто популярним, а й символічним, оскільки визначає ключовий процес в сучасному суспільстві. Прагнення до цифрової трансформації та використання інноваційних технологій у всіх сферах життя, що стали важливою частиною нашого повсякдення.

Це слово визначає перехід від традиційних підходів до цифрових, використання інтернет-технологій та комп'ютеризації. Віддзеркалено в "діджиталізації" не лише технологічний прогрес, але і зміни у способі сприйняття і реалізації багатьох аспектів нашого життя - від бізнесу та освіти до культури та міжособистісних відносин.

Це слово також вказує на активний розвиток сучасної української мови, оскільки воно виникло для опису явищ, які з'явилися в результаті великого соціокультурного та технологічного змішування у нашому суспільстві.

На думку К. О. Купріної та Д. Л. Хазанової, діджиталізація – це способи приведення будь-якого різновиду інформації в цифрову форму [9; с. 259]. О. В. Халапсіс визначає діджиталізацію не просто як метод, а як тенденцію перетворення різноманітних форм інформації, що використовуються людиною, в електронний формат. Він охарактеризовує цей процес як "оцифровування буття" [10]. Однак, навіть при наявності схожих поглядів у вітчизняних наукових колах, таке визначення досліджуваного явища не відповідає його реальному змісту. Невірність цього визначення пояснюється відсутністю в українській мові точних еквівалентів іноземних термінів «digitization» та «digitalization», що призводить до непорозумінь та плутанини в їх тлумаченні.

Слід відзначити, що терміни "діджитизація" та "діджиталізація" часто використовуються як синоніми як в Україні, так і в інших країнах. Проте С. Бреннен та Д. Крайс вказують на те, що ці два терміни мають важливі

концептуальні розходження. Навіть якщо вони іноді вживаються як взаємозамінні, докладний аналіз свідчить про наявність чітких відмінностей між ними. Згідно з Оксфордським словником англійської мови, діджитизація визначається як "дія або процес оцифрування; перетворення аналогових даних (зображень, відео та текстових матеріалів) у цифрову форму", діджиталізація ж – «запровадження або збільшення використання організаціями, в певній галузі, країні тощо цифрових і комп'ютерних технологій» [11].

Отже, важливо розрізняти терміни "діджитизація" і "діджиталізація" у контексті правовідносин. Діджитизація передбачає перетворення інформації або процесів у цифровий формат, створюючи базу для подальшої цифрової обробки. З іншого боку, діджиталізація означає конкретне використання цифрових технологій та даних у процесі, які вже були діджитизовані чи існують у цифровій формі.

Таким чином, діджиталізація у сфері правовідносин стає можливою лише після діджитизації, коли дані та процеси вже перетворені у цифровий вигляд. Ці терміни взаємодіють та взаємопов'язані, але важливо уникати їхнього ототожнення, оскільки вони відображають різні етапи та аспекти цифрової трансформації.

Досить вдало розмежували поняття «діджитизації» та «діджиталізації» у своїй статті доктора наук з державного управління В.С. Куйбіда, О.В. Карпенко та кандидат наук з державного управління В.В. Наместнік через демонстрацію тлумачення таких слів: «Помилково вважати ідентичним переклад таких термінів, як «digitalization» та «digitization» у розумінні «цифровізація». Для прикладу, що демонструє їх різне тлумачення, наведемо цитату із дослідження «Digitization, digitalization and digital transformation: the differences» бельгійської аналітично-маркетингової компанії «I-Scoop»: «There is no digitalization and no digital transformation without digitization (of paper and processes)». Українською мовою: «Цифровізація та цифрова трансформація неможливі без оцифрування (паперових документів та процесів)» [12, с.7].

Аналізуючи детально переклад цитати, можна визначити, що в українській мові існують відповідні терміни для обраної пари понять "діджитизація" і "діджиталізація". Ці терміни – "оцифровування" та "цифровізація" – передають сутність вивчених концепцій.

Отже, можна стверджувати, що в українській мові є належні терміни, які відтворюють значення обговорюваних понять "діджитизація" та "діджиталізація".

Виходячи із зазначеного вище, сформуємо визначення: цифровізація (digitalization) – процес впровадження цифрових технологій для вдосконалення життєдіяльності людини, суспільства і держави; оцифровування (digitization) – це процес переведення паперових матеріалів у цифрову форму.

Звернемось до вже згадуваного вище словника сучасної української мови та сленгу «Мислово», поняття «діджиталізація» у даному ресурсі фіксується як перехід інформаційного поля на цифрові технології (тобто те, що відбувається зараз), іноді вживається на позначення конкретного акту переведення певної інформації з аналогового у цифровий формат для її легшого подальшого використання на сучасних електронних дівайсах [8]. При цьому, дослівний переклад з англійської на українську: «digitalization» рівноцінно «оцифровування» [8].

Оскільки звичайні паперові словники не можуть оперативно фіксувати всі зміни у словниковому складі мови та відстають за зручністю від інтернет-ресурсів, словники, подібні до "Мислово", набувають значної популярності. Але, як можемо спостерігати, фактично інтернет-ресурс, який щодня відвідує велика кількість користувачів для ознайомлення зі значенням невідомих слів, призводить до плутанини в перекладі та тлумаченні слів.

Чинні законодавчі акти не містять визначень для таких термінів, що призводить до невірного тлумачення та використання їх як синонімів. Вирішення численних розбіжностей у визначеннях "діджитизації" та

"діджиталізації" можливе шляхом чіткого визначення позиції законодавця та включення визначень цих термінів у будь-який законодавчий акт.

Отже, публічне управління в Україні є важливим елементом демократичного суспільства та розвитку країни. Посилення прозорості, участі громадян та впровадження сучасних технологій допомагають забезпечити ефективність та легітимність управлінських процесів.

1.2. Правова характеристика поняття демократії та основні принципи демократичного управління

Демократія в перекладі з давньогрецької (demokratia – demos – народ + kratos – влада) означає влада народу. Відомим є трактування демократії А.Лінкольном, який у «Геттісберських зверненнях» у 1863 р. підкреслив, що «ця нація в державі Божій дасть повз народження свобод, владу, яка належить народам, здійснюється народом і в ім'я народу, ніколи не зникне з лиця Землі» [13, 280].

Демократія як форма суспільного самоврядування має багато переваг порівняно з іншими формами управління державою.

Так, Р. Танг та Ш. Танк [14] вважають, що перевагою демократії є створення умов для зростання за допомогою інновацій. Захищаючи свободу, демократія захищає права кожної зацікавленої особи здійснювати інновації, що забезпечує постійний прогрес.

Демократія є не лише політичною системою, але й глибоким принципом, що визначає розвиток суспільства. Україна, виходячи зі свого історичного досвіду та амбіцій на шляху до демократичного розвитку, закріплює принципи демократії у своєму правовому просторі.

Одним з найважливіших правових аспектів демократії в Україні є закріплення демократичних принципів у Основному Законі нашої держави – Конституції України. Стаття 1 Основного Закону визначає Україну як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу [15].

Конституційне закріплення основних положень потребує їх подальшої реалізації через кодифіковані акти, закони та підзаконні правові акти. Так, наприклад, Виборчий кодекс України у статті 1 фіксує, що вибори в Україні є основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади Українським народом, а самі вибори є формою безпосередньої демократії [16].

Демократія в Україні виявляється через проведення регулярних всенародних та місцевих виборів, що забезпечує право громадян обирати своїх представників до органів місцевого самоврядування, до єдиного в Україні органу законодавчої влади (Верховна Рада України) та обирати главу держави (президента), а також впливати на прийняття рішень на різних рівнях. Окрім права обирати, кожен громадянин за досягнення відповідного віку та дотримання низки інших вимог, може бути обраним для представництва інтересів певної групи людей на місцевих виборах або ж народу в цілому на всенародних.

Ще одним з основних правових принципів демократії в Україні є принцип поділу влади на виконавчу, законодавчу та судову гілки, що закріплений у статті 6 Конституції України [14]. Такий розподіл гарантує баланс і взаємодію між різними органами влади, запобігаючи концентрації влади в руках однієї особи чи групи людей.

Отже, правовою характеристикою демократії в Україні є:

- конституційне закріплення;
- всеукраїнські та міжрегіональні вибори;
- система поділу влади.

Серед основних принципів демократичного управління в Україні можемо виділити наступні:

1) Громадянське суспільство та участь громадськості в управлінні державою включають в себе ряд прав та свобод, таких як свобода слова; можливість об'єднання у політичні партії та громадські організації для захисту своїх прав та свобод і задоволення різних інтересів; право на участь у

виборах та бути обраним; проведення мирних зборів, мітингів, походів та демонстрацій; можливість подавати індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових осіб, які повинні розглянути звернення та надати обґрунтовану відповідь у визначений законом термін; право на подачу судових скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових осіб, а також інші права та свободи, перелік яких, відповідно до положень статті 22 Конституції України, не є вичерпним [15];

2) правова держава та захист прав людини, що означає, що права та свободи громадян мають бути захищені та гарантовані законом, окрім передбаченого Конституцією України права на судовий захист порушеного права, існує і низка інших положень, які підкріплюють даний принцип демократичного управління, до яких можемо віднести право на безоплатну професійну правничу допомогу (стаття 59 Конституції України), презумпцію невинуватості (стаття 59 Конституції України) та інші;

3) відкритість та прозорість у роботі урядових органів та інших публічних установ, що передбачає можливість отримати доступ до інформації через відкриті державні реєстри, офіційні сайти та портали, для прикладу, на Офіційному порталі Верховної Ради України, кожен бажаючий може ознайомитись із проектами законів, відслідкувати порядок внесення змін до таких проектів та отримати відомості щодо суб'єктів законодавчої ініціативи; для отримання інформації про прийняті судами України рішення, постанови або ухвали функціонує Єдиний державний реєстр судових рішень (інформацію можна переглянути без персональних даних учасників процесу);

4) децентралізація та регіональний розвиток, адже протягом останніх років в Україні активно впроваджується політика децентралізації, що сприяє розвитку місцевих громад та підвищенню рівня участі громадян в управлінських процесах на місцевому рівні.

Завдяки таким правовим засадам та принципам, Україна спрямовується на побудову стійкого, відкритого та демократичного суспільства, де права та свободи кожного громадянина дотримуються та захищаються.

1.3. Досвід залучення громадян до сфери публічного управління: вивчення кращих світових практик

Інформаційно-технічна сфера не припиняє свого активного розвитку, гаджети з можливістю доступу до мережі Інтернет вже давно не являються чимось незвичним, люди щоденно діляться позитивними та негативними враженнями від прожитого дня з усім світом. Держава має “йти в ногу” з розвитком цих технологій та вміти використати такий розвиток для потрібних цілей. Розглянемо досвід впровадження кращих світових практик для підвищення рівня залучення громадян до сфери публічного управління, зокрема світові практики, які можуть слугувати прикладом для України.

У багатьох країнах світу, станом на сьогодні, впроваджено та працює електронна система голосування, загалом, систему електронного голосування випробовували в США, Канаді, Італії, Німеччині, Португалії, Норвегії, Іспанії, Австралії, Швейцарії, Великобританії, Франції, Бельгії та Естонії [17].

Остання з перелічених держав, між іншим, - один з найкращих прикладів запровадження електронних виборів, адже свої перші електронні вибори Естонія провела ще у 2005 році [18]. Звісно, з того часу систему проведення електронних виборів було значно вдосконалено, але саме з далекого 2005 року за Естонією до сьогодні закріпився статус однієї з провідних держав у сфері електронного врядування.

На виборах до парламенту, які відбувались у 2019 році, через інтернет систему успішно проголосувало 44% виборців [18]. Саме завдяки такій цифровій альтернативі як електронне голосування, Естонія залучає до процесу

виборів естонців, які проживають за межами країни та молодь. Людям комфортно висловлювати свою позицію, коли це займає один клік на екрані телефону або тачпаді ноутбуку, і на бажання висловити їх думку не вплинуть ні епідемії, ні війни.

У 2021 році під час парламентських виборів позитивним досвідом естонців скористались болгари, спробувавши прийняти альтернативний спосіб електронного голосування, проте, сам процес у Болгарії у той період відбувався за рахунок спеціальних машин для голосування [17].

Насправді, Болгарія почала рух у напрямку електронних виборів ще у 2007 році, однак їхня система є змішаною та використовує традиційні практики проведення голосування. Система альтернативних виборів у Болгарії виглядає наступним чином: фактично, ця система є паперово-електронним гібридом голосування, в якій спочатку виборець проходить всі стандартні процедури, а саме він має прийти на дільницю, де вручну вносять його дані, і лише після цього він отримує продукт електронних виборів в Болгарії – пластикову картку, яку повинен вставити у спеціальну машину із сенсорним екраном та принтером. Для збереження таємниці голосування автомати для голосування розташовувались таким чином, щоб ніхто не бачив вибір виборця. На екрані так, як і у паперовому бюлетені, потрібно поставити галочку навпроти бажаного кандидата чи партії, після чого роздруковується талончик, який класично складається та кидається в спеціальну урну. Така система створена для того, аби запобігти фальсифікації та корупції, адже після закриття дільниць буде роздруковано спеціальний загальний лист голосів, який звірятимуть з талонами. Попри те, що в напрямку електронних виборів ця країна рухається ще з 2007 року, значна частина процесу проведення виборів залишається класичною. Проте, не всі виборчі дільниці облаштовані такими спеціальними машинами, оскільки, згідно із законом, за такою системою голосували лише у тих місцях, де було понад 300 виборців у списках [18].

Такий спосіб голосування у Болгарії, як на мене, створювався не стільки з думкою про необхідність запровадження електронних виборів, скільки із завданням уникнення або ж мінімізації корупційної складової. Адже про швидкість та легкість у такому способі голосування поки що говорити складно.

Значний досвід у впровадженні електронного голосування має Швейцарія: починаючи з 2004 року, коли кантони країни почали використовувати Інтернет для голосування. Це було результатом стратегічного планування електронного уряду країни. На протязі тривалого періоду ця система працювала добре, завдяки суворим вимогам федерального законодавства. Однак, після 15 років онлайн голосувань, у 2019 році систему e-voting призупинили через вразливість самої платформи. Схожа ситуація виникла й в Канаді. Завдяки особливостям адміністративного поділу в країні не було достатньо високих гарантій щодо безпеки та захисту від фальсифікації чи контратак [19].

Досвід електронних виборів (форма їх проведення була подібною до описаної вище форми голосування у Болгарії) мала і Німеччина, однак, згодом було прийнято рішення повернутися до класичного способу голосування із використанням паперових бюлетенів, оскільки на виборах у 2009 році Федеральний Конституційний суд Німеччини визнав неконституційним підрахунок голосів за рахунок спеціальних машин, які використовувалися в 2005 році (проте, результати виборів того року залишились без змін) [18].

Поза використанням електронних виборів, у ряді іноземних країн існують інші механізми для висловлення громадської думки з різних аспектів життя держави. Великобританія впроваджує програму під назвою "E-Democrasy National Project", яка зосереджена на залученні громадськості до визначення напрямків діяльності уряду. Ключовим елементом цієї ініціативи є використання форумів як засобу залучення громадян, де вони мають публічну платформу для обміну своїм досвідом, точками зору на проблеми та

навичками. Ці форуми сприяють утворенню відкритого простору, де громадяни можуть взяти участь у вирішенні питань та надати владі цінну інформацію для кращого розуміння процесів на місцевому рівні.

В Норвегії основні інструменти для впровадження можливостей е-демократії включають в себе різноманітні засоби: використання електронної пошти, подання заяв у електронній формі, надання електронних послуг, організацію електронних діалогів і форумів для обговорення з місцевими політиками, взаємодію муніципалітетів з громадськістю через СМС-повідомлення, а також використання соціальних мереж (Facebook, Twitter, YouTube) муніципалітетами та інші засоби комунікації.

Вивчення кращих світових практик залучення громадян до сфери публічного управління свідчить про різноманітні та успішні підходи, які можна взяти за приклад. Досвід у всіх різний, спільним залишається одне – важливість прозорості, співробітництва та використання сучасних технологій для забезпечення активної участі громадян у прийнятті рішень. Ці практики можуть слугувати гарним досвідом для України в її зусиллях підвищити рівень громадянської залученості та зміцнити принципи демократії.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

2.1. Характеристика онлайн-інструментів та платформ для залучення громадян до управлінських процесів

Всеохоплюючі технологічні зміни зачіпають усі сфери життя, включаючи функціонування держави та її відносини з громадянами, і виявляються у впровадженні електронного урядування та електронної демократії. Термін "е-демократія" має своє походження з США і на сьогоднішній день став широко вживаним у різних країнах світу. Принципи електронної демократії ґрунтуються на прозорості, відкритості, участі та громадській просвіті. Основною метою впровадження е-демократії є розширення участі громадян у процесах державотворення та прийнятті рішень, використовуючи при цьому електронні технології.

У сучасному світі, де інформаційні технології набувають все більшого значення, а цінність часу та розуміння того, що участь громадян у житті держави може реалізовуватись значно простіше та ефективніше, важливість залучення громадян до управлінських процесів через онлайн-інструменти та платформи стає невід'ємною частиною демократичного розвитку країни.

Україна переживає інтенсивний розвиток електронної демократії. Вже з 2003 року почалося формування законодавчої основи для цього процесу, з прийняттям законів «Про електронні документи та електронний документообіг» і «Про електронний цифровий підпис». Розширення доступу до Інтернету та активний розвиток ІТ-сектору стали передумовами для становлення електронної демократії в Україні. Громадянське суспільство грає важливу роль у цьому процесі. ООН визнала стрімкий розвиток електронної демократії в Україні, а з 2015 року країна значно піднялася в рейтингу електронної демократії, посідаючи 32-е місце. У листопаді 2017 року Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію розвитку електронної демократії до 2020 року. Згідно з цією концепцією, до 2020 року має бути завершена

формування нормативно-правової бази для електронної демократії в Україні [20].

Згідно з останніми дослідженнями соціологів, близько 20% населення України складає активне ядро суспільства. Активне ядро – це та група громадян, яка готова витратити свій час на вирішення суспільно важливих питань. Зауважено, що активність цих громадян в значній мірі виявляється та характеризується у соціальних мережах, що відображає широкий спектр їхніх інтересів та проблем. Деякі дослідники вважають, що у майбутньому соціальні мережі розвинуться в нові платформи, участь в яких може мати юридичні наслідки. Наприклад, пост у фейсбуці не несе юридичних наслідків, в той час як електронна петиція має наслідком її розгляд за юридичною процедурою, визначеною в Законі України «Про звернення громадян» [20].

Україна, як демократична країна, приділяє велику увагу залученню громадян до управлінських рішень. Онлайн-інструменти та платформи стали важливим механізмом для забезпечення широкої інформованості та активної участі громадян у формуванні та реалізації політики.

Першими хотілося б розглянути електронні сервіси та портали доступу до інформації: Серед таких порталів є ресурс, який значно спростив життя кожного українця протягом останніх років – «Дія». Окрім існування електронних документів, які підтверджують особу, «Дія» на сьогодні містить низку функцій, які спрощують вирішення буденних питань кожного українця (наприклад, отримання довідки про дохід, отримання довідки про зареєстроване місце проживання особи, витягу про місце проживання дитини, витягу про несудимість; можливість змінити власне місце проживання, зареєструватися фізичною особою-підприємцем та навіть здійснити продаж транспортного засобу), окрім того, слід зазначити що перелік таких послуг та функціонал «Дії» постійно збільшується, а регулярні опитування на не надто важливі державні питання, скоріш за все, є відпрацюванням механізму голосування громадян через додаток «Дія», який ще більше сприятиме залученню громадян в управлінські процеси.

Створення централізованих платформ, які надають доступ до важливої інформації про діяльність органів влади, сприяє підвищенню прозорості та активізації громадськості, дозволяє громадянам швидше та простіше отримати потрібний документ та підвищує рівень довіри до органів виконавчої влади. Прикладами таких сервісів, також, є Єдиний державний реєстр декларацій, Єдиний державний реєстр судових рішень, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Державний земельний кадастр, Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень, Єдиний реєстр боржників та інші.

Також, важливу роль у розвитку е-демократії відіграють веб-сайти центральних органів влади та місцевого самоврядування. Ці сайти відіграють роль інформаторів, повідомляючи громадян про діяльність владних органів та спрощуючи доступ до відкритих даних та державних послуг. Наприклад, на сайті Верховної Ради України публікуються нові законодавчі акти, а судова гілка влади представлена в Інтернеті через Єдиний державний реєстр судових рішень. Більшість центральних органів влади мають власні веб-сайти, а деякі також присутні в соціальних мережах. Проте рівень взаємодії на їхніх веб-сайтах залишається різним.

Необхідно враховувати, що інформація, яка подається зверху донизу, не є достатньою для повноцінного функціонування електронної демократії. Важливо, щоб веб-сайти органів влади сприяли ефективній взаємодії із громадянським суспільством. Наразі триває процес переходу від одностороннього формату до реальної комунікації між владою та суспільством [21].

На місцевому рівні електронна демократія представлена передусім сайтами місцевих рад, а також низкою спеціалізованих сервісів. Серед найбільш успішних прикладів – Контактний центр Києва 1551, «Цілодобова варта» у Вінниці, сайт «Панель міста» Львівської міської ради, віртуальна приймальня мера в Івано-Франківську тощо. Також ефективну взаємодію між

громадянами та місцевою владою забезпечує портал «Відкрите місто», до якого підключені вже 50 міст в Україні.

Ще одним важливим сервісом, який слугує ефективним засобом для вираження громадянської позиції та привертання уваги владних структур є, вже згадувані вище, електронні петиції та громадянські звернення. Електронні петиції слугують можливістю громадян висловити звернення до органів державної влади або органів місцевих рад з вимогою розглянути певне важливе для громадянина чи групи людей питання.

Законодавча база для впровадження електронних петицій була створена у 2015 році з внесенням змін до Закону України «Про звернення громадян», що стосувалися електронних звернень та петицій. Згідно з цим законом, громадяни можуть подавати електронні петиції до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та органів місцевого самоврядування через офіційні веб-сайти відповідних органів або громадських об'єднань, які проводять збір підписів [20].

Електронна петиція повинна включати суть звернення, а також особисті дані ініціатора, такі як прізвище, ім'я, по батькові та адреса електронної пошти. На веб-сайтах організаторів збору підписів обов'язково вказується дата початку збору та інформація про кількість та перелік підписантів [21].

Важливо відзначити, що електронні петиції не повинні містити закликів до порушення конституційного ладу, територіальної цілісності України, насильства чи інших негативних явищ. Відповідальність за зміст петиції несе її автор. Під час збору підписів обов'язково забезпечується безоплатний доступ до інформаційно-телекомунікаційної системи, електронна реєстрація громадян та запобігання автоматичного введення інформації.

Ініціатива з впровадження електронних петицій в Україні виникла з ініціативи Адміністрації Президента України, що вже за перший рік функціонування зібрала 2 мільйони підписів від громадян. Система ефективно діє на місцевому рівні, але національний рівень потребує вдосконалення, зокрема в області системи звітування за реалізацію петицій, оскільки багато з

них залишаються нереалізованими (з 42 успішних петицій лише 6 були впроваджені).

На місцевому рівні ефективно працює Єдина система місцевих петицій edem.in.ua, яку використовують у понад 140 громадах. В системі впроваджена ідентифікація користувачів через Bank ID або мобільний телефон. Також діють сервіси електронних петицій на веб-сайтах місцевих рад. Наприклад, успішно функціонує портал електронних петицій Київської міської ради. Для розгляду петиції на цьому порталі потрібно зібрати 10 тисяч підписів протягом 90 днів [23].

Ще одним важливим питанням, яке потребує громадського контролю є питання витрачання державного та місцевих бюджетів. Міжнародний досвід підтверджує, що жодній країні дотепер не вдалося повністю ліквідувати корупцію у державних закупівлях. Зазвичай спроби подолання цього явища розпочинаються зі спроб встановлення відповідних стандартів, таких як створення механізму моніторингу для запобігання корупційним намірам. Європа досягла значних успіхів у цьому напрямі, створивши міжнародну організацію GRECO, яка відслідковує антикорупційні стандарти та включає 46 держав. У 2006 році GRECO внесла 25 антикорупційних рекомендацій для України, проте лише 7 з них було повністю виконано, а ще 18 – частково [22].

Однією з найбільш успішних реформ в Україні за останні роки стала впроваджена система контролю державних закупівель ProZorro. Ця система замінила традиційні паперові тендери і дозволила значно зекономити державні кошти. ProZorro отримала визнання на міжнародному рівні, здобувши перше місце в міжнародному конкурсі систем державних закупівель. Зокрема, з 2017 року система електронних закупівель, базована на досвіді ProZorro, впроваджується в Молдові [21].

Лише у 2014 році, після Революції Гідності, під наглядом громадськості та міжнародних організацій виникла ідея реформування системи державних закупівель в Україні. Команда волонтерів та однодумців розробила

електронну систему Prozorro, яка показала вражаючі результати за рік роботи в пілотному режимі. З 01.08.2016, згідно з законом України № 922-VIII “Про публічні закупівлі”, Prozorro стала обов’язковою для всіх закупівель центральних органів влади, великих підприємств та природних монополістів, вартість яких перевищує визначені порогові значення.

Основною метою реформи є зменшення корупції у сфері державних закупівель, забезпечення їхньої прозорості та створення конкурентоспроможного середовища для бізнесу. Це завдання було важким, але розробники витратили всі зусилля, щоб зробити реформу якнайбільш корупційностійкою та доступною для всіх. Загалом, система Prozorro включає єдину базу даних з відкритим кодом NOSQL та централізовану систему електронних аукціонів, до якої можна отримати доступ через п’ятнадцять окремих комерційних майданчиків. Таким чином, державний замовник може завантажити тендерні заявки, розмістити оголошення та провести аукціон, забезпечуючи прозорість та доступність для всіх учасників.

2.2. Проблеми та виклики впровадження інноваційних форм демократії в сфері публічного управління

Оцінка ефективності засобів електронної демократії є важливим завданням для забезпечення активної та конструктивної участі громадян у процесах управління. Чітка індикація ключових критеріїв успіху дозволить розуміти, наскільки ці інструменти відповідають вимогам сучасного суспільства та демократичних принципів, а розгляд викликів та шляхів подальшого розвитку допомагає забезпечити стійке та інклюзивне впровадження електронної демократії в політичний процес.

Для всебічної характеристики усіх наведених вище онлайн-інструментів та платформ для залучення громадян до управлінських процесів розглянемо переваги та недоліки їх застосування.

До переваг належить:

- збільшення рівня активності громадян, оскільки онлайн-інструменти не потребують значної кількості часу, приміром, підписати електронну петицію з важливого для громадянина питання можна протягом двох хвилин, ще стільки ж часу потрібно на ознайомленні із її змістом, після чого, скориставшись електронним цифровим підписом через «Дію» або ж шляхом ідентифікації інтернет банкінгу, підписати петицію можна навіть з телефону;

- швидкість та ефективність – електронні сервіси дозволяють здійснювати взаємодію громадян з владою швидко та ефективно, адже не всі мають можливість серед буденних справ, роботи, сім'ї, навчання і тд, знаходити час та ресурс на участь у обговоренні питань місцевого або загальнодержавного значення, на відвідування центрів надання адміністративних послуг, черги та очікування відповідей, а оперативність у вирішенні будь-яких питань та отримання послуг сприяє подальшому залученню уваги громадян до життя держави;

- прозорість та унеможливлення отримання неправомірної вигоди суб'єктами владних повноважень – застосування онлайн-інструментів сприяє уникненню можливості існування у процесі голосування або отримання будь-якого документу від органу державної влади, такої болючої для нас усіх корупційної складової.

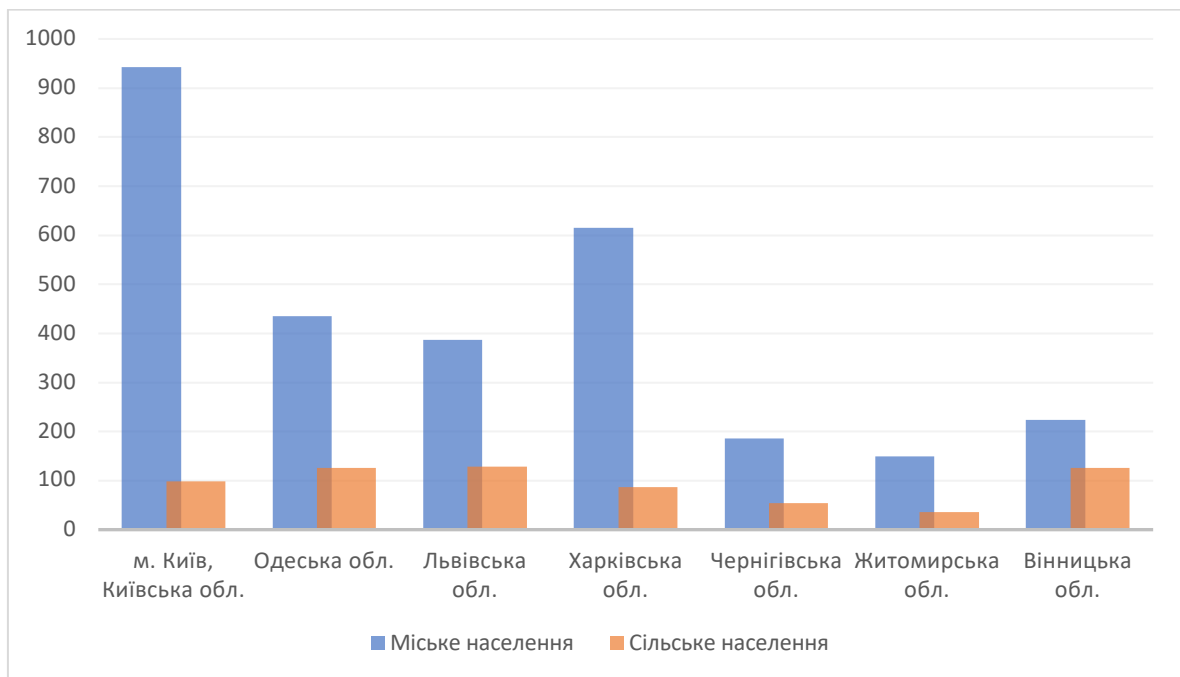
До проблем можемо віднести:

- цифровий розрив між різними регіонами та верствами населення, що викликаний нерівномірним доступом до мережі Інтернет, відсутністю належного покриття у віддалених регіонах та маленьких населених пунктах, а також відсутністю технічних засобів для доступу до мережі інтернет у населення старшого віку.

За інформацією Національної комісії, яка відповідає за державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, 27% або 1,5 мільйонів з 5 мільйонів абонентів фіксованого широкосмугового доступу (ШСД) сконцентровано в Києві. У столиці разом з областю ця кількість становить

понад 30%, хоча тільки 11% населення проживає у столичному регіоні. Значна частина користувачів припадає на великі міста, зокрема майже 60% з них проживають у Києві, Київській, Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Львівській і Харківській областях [24].

Для кращого сприйняття та усвідомлення ситуації, відобразимо за допомогою діаграми кількість міських домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернету вдома та кількість сільських домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернету вдома за деякими регіонами України.

Діаграма 1.1.

Джерелом наведених у *Діаграмі 1.1.* даних були відомості статистичного збірника Державної служби статистики України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) [25, с. 41-42].

- низький рівень цифрової освіти та цифрової гігієни: якщо старше населення нашої держави категорично не розуміє важливість та необхідність існування електронних державних сервісів, не говорячи вже про використання можливості скористатися ними, то у населення молодшого віку відсутнє розуміння того, що та де можна поширювати, а від розповсюдження чого варто утриматись;

- захист персональних даних – ще одна надзвичайно важлива тема для дискусій, про яку слід пам'ятати, коли мова йде про електронні сервіси, електронні реєстри, «Дію» з усім різнобарв'ям існуючих у ній функцій та з усім переліком наявних документів. Надзвичайно величезний масив даних міститься у електронних сервісах, його розповсюдження, неправомірна зміна або знищення можуть мати складні наслідки. Так, паперові носії інформації для збереження таких даних не надто надійні, вразливі води та вогню, а військові дії на значній території України ще раз довели їх неефективність, але про важливість надійного збереження від несанкціонованого впливу тим масивів даних, що містяться у електронному вигляді, також слід пам'ятати;

- низький рівень громадянської активності: багато громадян нашої держави не відчувають достатньої мотивації для активної участі в процесах публічного управління через відсутність довіри до системи та відчуття, що їхні дії не матимуть реального впливу, досить часто таке відчуття спровоковане регулярними корупційними скандалами та роздумами про те, що моя думка або мій голос не має ніякої ваги та не зможе суттєво вплинути на ситуацію;

- проблеми корупції, яка завжди була та залишається серйозним викликом для ефективного впровадження будь-яких інновацій в управління, сприяла породженню недостатнього рівня довіри до інституцій та обмежувала готовність громадян приймати активну участь у демократичних ініціативах;

- брак механізмів зворотного зв'язку: важливо створити ефективні механізми зворотного зв'язку, щоб громадяни відчували, що їхні думки та пропозиції беруться до уваги а враховуються владними структурами;

- відсутність належного матеріально-технічного забезпечення та доступу до мережі Інтернет органів місцевого самоврядування у сільських населених пунктах та старостинських округах та забезпечення належного рівня правової освіти для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування у регіонах України, аби останні мати можливість надати громадянам необхідні послуги.

Онлайн-інструменти та платформи для залучення громадян до управлінських процесів в Україні стають необхідністю в епоху цифрової трансформації. Вони сприяють підвищенню демократії, прозорості та ефективності в управлінні, однак важливо враховувати виклики, щоб забезпечити широкий та рівний доступ громадян до цих інструментів, подальші дослідження та інновації в даному напрямку можуть сприяти подальшому розвитку демократії в Україні.

РОЗДІЛ 3

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ ДЕМОКРАТІЇ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

В Україні демократизація публічного управління реалізована на основі підходу «жодних рішень для громадянського суспільства без громадянського суспільства», що затверджено Указом Президента України від 27 вересня 2021 року №487/2021 «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки». У цьому документі зазначено, що інструменти громадської участі мають бути закріплені у статутах територіальних громад, а питання належного застосування їх механізмів у формуванні та реалізації державної політики на регіональному рівні, вирішенні питань місцевого значення потребують подальшого вирішення [17].

Впровадження інноваційних форм демократії в регіональних структурах України є актуальним завданням для підвищення рівня участі громадян у прийнятті рішень та зміцнення принципів демократії. Розглянемо перспективи впровадження новаторських форм управління в регіонах України та проаналізуємо ключові тенденції та можливості.

Реалізація принципу залученості громадян до управління державою та формування громадянського суспільства розпочинається на регіональному рівні. Жителі територіальної громади мають бути активно залучені до щоденного життя цієї громади та впливати на ті зміни тих сфер, які для них є некомфортними. Окрім того, пересічному громадянину досить складно зрозуміти цінність та важливість прийняття нового закону чи постанови, але він має відчутти її дію на місцевому рівні.

У 2014 року в Україні було розпочато реформу місцевого самоврядування та децентралізації влади, яка сприяла тому, що територіальні громади отримали ширші повноваження та фінансові ресурси – важливий

інструментарій та можливості для забезпечення розвитку територіальної громади. Інформація про рухи таких фінансових ресурсів та про їх цільове витрачання на місцевому мають бути відкритими та доступними для жителів старостівських округів та територіальної громади. Під час проходження переддипломної практики у Губницькому старостинському окрузі, який є складовою частиною Гайсинської територіальної громади Вінницької області, мною було детально проаналізовано документи та рішення, які приймалися на сесіях зазначених вище органів місцевого самоврядування. Гайсинська територіальна громада має власний офіційний сайт, рішення які приймаються на сесіях міської ради публікуються на такому сайті, однак, досить часто без додатків, тобто із переліком питань, які були винесені на розгляд сесії є можливість ознайомитись, але дуже важлива частина інформації, у тому числі і про суми та отримувачів бюджетних коштів, зберігається саме у додатках, які відсутні серед переліку документів на офіційному сайті. Із цього всього, особисто у мене, склалась така собі «ілюзія прозорості», якщо не вдаватись у деталі, щось знайти можна, але важливої та потрібної інформації із офіційний відомостей на сайті ви все одно не отримаєте.

Як на мене, громадяни не мають займатися «розшуком» такого роду інформації, вона має бути доступна на офіційному сайті у окремому розділі, аби кожен бажаючий зайшов та ознайомився із документом, аби існувала реальна прозорість у питанні використанні бюджетів, а не створювалась ілюзія такої прозорості. Така можливість значно підвищить рівень довіри населення до місцевої влади.

Наступним кроком, як на мене, може стати розробка зручних мобільних додатків для взаємодії громадян з органами місцевого самоврядування. Усі користувачі у таких додатках, мають бути ідентифіковані, відповідно інформація щодо питань місцевого значення буде закритою для цих користувачів. Для підвищення рівня правової освіти громадян, у таких додатках можуть бути відео-інструкції з питань подачі документів у

електронному вигляді для отримання певних адміністративних послуг, довідок, документів. Також, важливими є реалізації можливості отримання зворотній зв'язок від органу місцевого самоврядування, адже дуже часто, для отримання консультації з певного питання потрібно вистояти черги у центрі надання адміністративних послуг, оскільки телефонні дзвінки досить часто залишаються без відповідей.

Доступною та відкритою для жителів громади має бути інформація щодо діяльності органів місцевого самоврядування, з цією метою можуть бути створені цифрові інструменти для звітування владних структур перед громадськістю. Із визначенням на законодавчому рівні чітких вимог до змісту таких звітів, періодичності їх підготовки та оприлюднення, та встановлення відповідальності за неналежне виконання таких положень закону.

Окрім того, у сільських населених пунктах, для громадян, які не мають доступу до мережі інтернет, має бути реалізована можливість скористатися безкоштовним інтернет зв'язком у старостинських округах, а також, наявність особи, яка може допомогти із технічними особливостями замовлення довідки, подачею заяви або отриманням іншої послуги у режимі онлайн – консультанта.

У той час, коли механізм подання електронних петицій активно та ефективно працює на сайті Президента України, на місцевому рівні такий механізм майже не діє. Більшість населення навіть не знає про можливість їх використання для вирішення нагальних питань місцевого значення. Як на мене, існування зручного механізму їх створення, можливості голосування та обов'язкового розгляду при досягненні потрібної кількості голосів, із подальшим повідомленням громадянам результатів такого голосування, швидко б змінили ситуацію у зворотній бік. Перед тим, звісно ж, варто пояснити місцевому населенню механізм подачі та голосування із відео-інструкцією та вимоги до такої петиції.

Як правило, над створенням електронних петицій працюють найбільш активно залучені в життя територіальної громади або старостинського округу громадяни, адже для створення такого документу потрібен всебічний аналіз проблеми та формування її вирішення, а не просто звична для усіх критика. З метою формування активного осередку суспільства, має здійснюватись сприяння розвитку громадських організацій та ініціатив, що займаються моніторингом та контролем владних дій, а також створення онлайн-платформ для спільної роботи громадян у розв'язанні проблем та визначенні пріоритетів.

Досить часто, ми, на жаль, недооцінюємо важливість громадського руху, не усвідомлюємо його справжньої цінності та значення у суспільстві та державі. В Україні на місцевому рівні існують численні громадські організації та ініціативи, які займаються моніторингом та контролем владних дій на регіональному рівні. Нижче наведу кілька прикладів таких ініціатив:

- Всеукраїнська громадська організація «ГРОМАДЯНСЬКА МЕРЕЖА ОПОРА» – громадська організація, яка активно працює в сфері правозахисту на регіональному рівні, здійснює моніторинг порушень прав громадян та бере участь у розв'язанні правових питань;

- Ініціатива «Kyiv Smart City» – проєкт, спрямований на розвиток розумного міста (smart city) в Києві, столиці України. Основною метою ініціативи є використання новітніх технологій для поліпшення якості життя мешканців та оптимізації різних аспектів міського управління;

- Громадська організація «ТВОЯ ГРОМАДА», яка активно працює з розвитком громад та контролем за діяльністю місцевих органів влади, а також залучає громадян до участі у прийнятті рішень та впливу на розвитку їхніх територій;

- «Місцевий бюджет» (Local Budget) – інтерактивна платформа для моніторингу та аналізу витрат місцевих бюджетів в Україні, яка забезпечує

громадянам доступ до інформації про фінансові потоки та витрати в місцевих громадах;

- Громадська організація «ГРОМАДСЬКИЙ РУХ «ЧЕСНО» – громадська організація, що займається моніторингом виборчих процесів та захистом прав громадян;

- Громадська організація «ГРОМАДСЬКА ЛАНКА» – організація, що долучається до розвитку громадянського суспільства та інших ініціатив;

- Громадянська організація «ЦЕНТР СПІЛЬНИХ ДІЙ» – організація, яка активно працює у сфері захисту прав людини, свободи преси та інших важливих питань.

Ці громадські організації та ініціативи грають важливу роль у забезпеченні прозорості, відкритості та взаємодії між владою та громадянами на місцевому рівні. Їхні дії сприяють створенню активної та відповідальної громади.

Вже згадувана вище Ініціатива «Kyiv Smart City» є важливим кроком у напрямку розвитку інноваційних технологій у столиці України, сприяючи створенню сучасного та зручного міського середовища для мешканців. Декілька ключових аспектів ініціативи «Kyiv Smart City»:

- 1) розумна інфраструктура: застосування електронних систем для ефективного управління різними аспектами міського господарювання, включаючи водопостачання, вивіз сміття, громадський транспорт і т.д.;

- 2) залучення громади – використання технологій для залучення громадян до участі в прийнятті рішень, збору даних та наданні фідбеку щодо роботи міських служб;

- 3) розвиток електронних сервісів – створення електронних сервісів для зручності мешканців, таких як електронні платежі, онлайн-записи на прийоми до лікарів, мобільні додатки для інтерактивного взаємодії з містом.

4) екологічна сталість – здійснення заходів для зменшення негативного впливу на довкілля та збільшення екологічної сталості міста.

Перспективи розвитку ініціатив смарт-міст, подібних до «Kyiv Smart City», в Україні є обіцяючими і можуть внести значний вклад у поліпшення якості життя громадян та оптимізацію управління містами. Нижче розглянуті деякі ключові аспекти перспектив розвитку таких ініціатив:

- ефективніше управління ресурсами: оптимізація транспорту, використання сенсорів і аналітики для покращення руху громадського транспорту, уникнення заторів та оптимізації маршрутів;
- енергоефективність: впровадження сучасних технологій для зменшення витрат енергії у місті, включаючи «розумне» освітлення та системи опалення;
- забезпечення безпеки: використання систем відеоспостереження та інших технологій для підвищення рівня безпеки на вулицях та в об'єктах громадського призначення;
- збільшення зручностей: розробка електронних сервісів, які полегшують життя громадян, таких як мобільні додатки для оплати послуг, взаємодії з міськими службами тощо;
- екологічна сталість та моніторинг довкілля: використання датчиків та систем для визначення рівня забруднення повітря та води з метою прийняття заходів для його зменшення;
- збереження ресурсів: реалізація систем для ефективного використання води та інших ресурсів;
- створення ІТ-інфраструктури: розвиток інформаційної та комунікаційної інфраструктури, що сприяє розвитку стартапів, ІТ-галузі та інновацій в місті;
- залучення технологічних компаній: приваблення інвестицій та участі технологічних компаній для спільної розробки та впровадження нових рішень;

- залучення громади та громадська участь, громадські консультації: використання електронних платформ для проведення громадських обговорень та опитувань з питань розвитку міста, залучення громадських організацій та ініціатив для спільної роботи над покращенням міського середовища;
- розширення моделі смарт-міста на інші міста (співпраця між містами): обмін досвідом та розробка стандартів для впровадження ініціатив смарт-міст в інших містах України;
- розширення географії проекту: залучення більшої кількості міст та регіонів до участі в смарт-міських програмах.

Реалізація подібних перспектив може визначити Україну як передового гравця в галузі смарт-технологій та стати прикладом для інших країн у розвитку міської інфраструктури та підвищенні якості життя.

Прогресивні, зручні та добре технічно організовані способи участі громадян у питаннях місцевого управління стали б чудовим способом залучення молодого населення громади, дозволило б їм відчувати їх важливість та цінність їхнього голосу. Таке населення громади – її майбутнє, якщо воно не відчує цю важливість зараз, привернути його увагу до цієї сфери пізніше буде значно складніше.

Перспективи впровадження інноваційних форм демократії в регіонах України є обіцяючими, враховуючи широкий спектр можливостей, що надають сучасні технології та принципи відкритого урядування. Важливо продовжувати розвивати та адаптувати новаторські підходи, залучати громадян у процеси прийняття рішень, і сприяти створенню відкритого та транспарентного регіонального управління.

ВИСНОВКИ

В процесі написання роботи, було сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на досягнення мети роботи, а саме:

1) публічне управління – це організуючий та регулюючий вплив органів державної влади та органів місцевого самоврядування на суспільну і приватну життєдіяльність групи людей з метою її впорядкування, захисту, збереження, що спирається на силу публічної влади через спеціально створені державні інститути;

2) демократія – політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається її народ; демократія в Україні виявляється через проведення регулярних всенародних та місцевих виборів, що забезпечує право громадян обирати своїх представників до органів місцевого самоврядування, до єдиного в Україні органу законодавчої влади (Верховна Рада України) та обирати главу держави (президента);

3) визначено власні поняття наступних термінів: цифровізація (digitalization) – процес впровадження цифрових технологій для вдосконалення життєдіяльності людини, суспільства і держави; оцифровування (digitization) – це процес переведення паперових матеріалів у цифрову форму;

4) вивчення кращих світових практик (Естонія, Болгарія, Німеччина, Норвегія) залучення громадян до сфери публічного управління свідчить про різноманітні та успішні підходи, які можна взяти за приклад. Досвід у всіх різний, спільним залишається одне – важливість прозорості, співробітництва та використання сучасних технологій для забезпечення активної участі громадян у прийнятті рішень. Ці практики можуть слугувати гарним досвідом для України в її зусиллях підвищити рівень громадянської залученості та зміцнити принципи демократії;

5) існуючі онлайн інструменти та платформи для залучення громадян до управлінських процесів (електронні петиції, «Відкрите місто», «Дія»)

служать ефективним засобом для вираження громадянської позиції та привертання уваги владних структур;

б) визначено основні проблеми впровадження цифровізації в регіонах України, серед яких відсутність доступу до мережі Інтернет у регіонах держави та низький рівень цифрової освіти серед населення України, значно поглиблює нерівність у правах та можливостях населення різних регіонів України та приводить до соціальної несправедливості та економічної диспропорції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Keeling, D. Management in Government. London: Allen & Unwin, 1972. P. 15.
2. Словник іншомовних слів / за ред. чл. кор. АН УРСР О.С. Мельничука. К., 1977. 775 с
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Ред. кол. : О. С. Мельничук (голов. ред. та ін.; уклад. Р.В. Болдирєв та ін., ред. тому 6 В.Т. Коломієць, В.Г. Скляренко). К.: Наук. думка, 1983. Т. 4. 2003. 656 с.
4. Pfifner J.M., Presthus R. Public Administration. New York : The Ronald Press Co., 1960.
5. Rosenbloom D.H. Public Administration: Understanding Management, Politics and Law in the Public Sector. 4th ed. New York : McGraw-Hill, 1998.
6. Reconceptualizing Governance, Discussion Paper 2. The United Nations. New York : United Nations Development Programme, 1997. 93 p.
7. Словарный запас: дигіталізація. URL: <http://www.strelka.com/ru/magazine/2015/02/03/vocabulary-digitalisation> (дата звернення: 05.10.2023).
8. Мислово: словник сленгу та сучасної української мови. URL: <http://myslovo.com/> (дата звернення: 05.10.2023).
9. Куприна К.А. Диджиталізація: поняття, предпосылки возникновения и сферы применения. Вестник научных конференций. 2016. № 5-5 (9). С. 259-262.
10. Халапсис А.В. Глобалізація і метрика історії. URL: <http://halapsis.net/globalizatsiya-i-metrika-istorii> (дата звернення: 05.10.2023).
11. Brennen S. Digitalization and Digitization. URL: <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/> (дата звернення: 05.10.2023).
12. Куйбіда В.С. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійнокатегоріального апарату / В.С. Куйбіда, О.В. Карпенко, В.В. Наместнік. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління. 2018. № 1. С. 5-10.

13. Хьюмс, Джеймс. Секреты великих ораторов. Говори как Черчилль, держись как Линкольн [Текст] / Д. Хьюмс ; пер. с англ. Н. Макарова. - М. : Альпина Бизнес Букс, 2012. - 302 с.
14. Tang, R., Tang, Sh. (2018) Democracy's Unique Advantage in Promoting Economic Growth: Quantitative Evidence for a New Institutional Theory. KYKLOS, 4, 642–666.
15. Конституції України: Закону України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2023).
16. Виборчий кодекс України: Закону України від 19.12.2019 № 396-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 28.10.2023).
17. Гриньов С. ЕЛЕКТРОННЕ ГОЛОСУВАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД // URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/25.pdf
18. LB.ua. Запуск електронного голосування: корисний досвід Естонії // URL: https://rus.lb.ua/blog/svetlana_topalova/
19. E-Voting In Switzerland // URL: <https://www.bk.admin.ch/bk/en/home/politische-rechte/e-voting.html>
20. Про звернення громадян: Закон України від 02 жовтня 1996 року № 393/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.11.2023).
21. Електронна демократія в Україні: інструменти та методи. – Ресурсний центр ГУРТ. URL: <https://gurt.org.ua/articles/44096/> (дата звернення: 03.11.2023).
22. Хусанова К.Ю. Корупція в сфері державних закупівель: форми прояву та засоби протидії в контексті нового антикорупційного законодавства

/ Катерина Юрїївна Хусанова. – 2010. – URL: <http://irbisnbuv.gov.ua/> (дата звернення: 03.11.2023).

23. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки: Указ Президента України від 27 вересня 2021 року №487/2021 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 03.11.2023).

24. Федулова Л.І. Цифрова трансформація (цифровізація) регіонів України. Аналітична записка. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/4ba4c1b4-cefe-4f27-b58b-3aee7c8cf152.pdf> (дата звернення: 03.11.2023).

25. Доступ домогосподарств України до інтернету у 2018 році. Статистичний збірник. Державна служба Статистики України. Київ. 2019. 45 с. 26.